

OS MAMÍFEROS NAS FRAGAS DO MANDEO

Porco Teixeira (Meles meles)

Autores: Grupo de estudantes de Bioloxía da Universidade da Coruña da Promoción 93-97. Debuxos: David Romero Pedreira

A SEGUINTE REPORTAXE CONSTITÚE A PRIMEIRA PUBLICACIÓN DUN PROXECTO INICIADO EN 1997 POR UN GRUPO DOS ENTONCES ESTUDIANTES DO ÚLTIMO ANO DE BIOLOXÍA NA UNIVERSIDADE DA CORUÑA. O SEU INTERESE POLO MEDIO AMBIENTE, ENGADIDO A UN AMBIENTE DE COMPAÑEIRISMO E AMIZADE, ASÍ COMO A RELACIÓN DE CAMARADERÍA CON MOITOS DOS PROFESORES FIXO REALIDADE UNHA IDEA QUE AÍNDA NON SE SABE BEN COMO XURDIU: TENTAR FACER UN PROXECTO COMÚN DE FIN DE CARREIRA, MULTIDISCIPLINAR –SEGUNDO AS AFECCIÓNS DE CADA UN- NUNHA ÁREA NA QUE TODOS DISFRUTAMOS HORAS INESQUECIBLES DE “CIENCIA” E LECER. O COUTO DE CHELO.

A FRAGA DE CHELO

A *ripisilva* do río Mandeo sitúase no noroeste da Península Ibérica polo que o clima que lle corresponde é de tipo templado, tendo en conta as diferencias climáticas existentes en Galicia, é dicir, a confluencia do mundo atlántico e mediterráneo. Este feito crea un *ecotono* que se manifesta nunha coexistencia de diversas faunas e resulta, logo, nunha grande riqueza de mamíferos presentes na Galicia.

A principal característica desta fraga é a súa estacionalidade; no verán, o crecemento da biomasa vexetal crea unhas condicións de humidade e escuridade considerables, e ó

morrer esta biomasa no outono e retornar ó solo, contribúese ó crecemento dunha flora e fauna moi diversificadas. Así, nestas fragas sobreviven carnívoros xa extinguidos noutros hábitats do noso país, vivindo ademais nese solo unha biomasa enorme de invertebrados forestais que serven de alimento ós pasos superiores da cadea trófica. Sometidos a estes cambios estacionais, plantas e animais souberon adaptar tódolos seus procesos orgánicos ás fluctuacións estacionais do medio.

Na fraga caducifolia de Chelo, a vida é –sen dúbida– menos aparente que noutros hábitats. Non abundan aquí grandes carnívoros que ataquen espectacularmente a *ungulados*... mais, a rede que estrutura as relacións predador-presa non deixa de ser tan complexa como as que aparecen nos documentais televisivos. Todo ocorre aquí secretamente, e un observador pouco asinado podería crer que case non existen animais, pero

en tódalas fragas onde xa desaparece-ron os grandes depredadores, aínda se conserva un universo que semiella construído a escala reducida, pois tanto os cazadores como as súas vítimas son de pequeno tamaño, silandeiros e pouco aparentes. Ó falarmos así, estamos a pensar nos pequenos e áxiles carnívoros que constitúen a familia dos Mustélidos (lontra, porco teixo, donicela, armiño, marta, furón...) que son os predadores máis característicos de Chelo... tamén porque o home eliminou ós grandes predadores que alí existían. Non son os únicos, en Chelo pódense atopar tamén outras familias de mamíferos como a dos Cánidos (raposo), Vivérridos (xeneta), Cérvidos (corzo), Suídos (porco bravo). Evidentemente son tamén abundantes aquí pequenos mamíferos pertencentes ás familias Erinaceidos (ourizo), Sorfícos (musarañas), Tálpidos (toupas), Rinolófilos (*Rhinolophus*), Vespertiliónidos (morcegos), Esciúridos (esquíños), Micrótidos (pequenos toupiños), Glífridos (leiróns) e Múridos (ratos).

Case tódalas especies de mesomamíferos aquí tratadas sofren un claro retroceso nos seus efectivos poboacionais, ben sexa pola persecución á que foron ou son sometidas, ben pola degradación dos seus hábitats debido á actividade agrícola ou forestal (i.e.: plantacións de eucaliptos) que fan que os animais sexan desprazados e estean forzados a se instalar en áreas non ideais ou moi pequenas.

Existe unha crenza popular de que estes son animais perxudiciais para as persoas cando realmente a meirande parte, e especialmente os Mustélidos, fan un importante labor na economía e equilibrio da fraga, controlando e seleccionando as poboacións de herbívoros (feito de especial importancia para a economía labrega), pois aínda que tódolos Mustélidos presentan maiores ou menores tendencias omnívoras, a base da súa alimentación son os pequenos roedores, tan nefastos para a labranza. E non só os Mustélidos senón tamén o resto das familias. É, logo, un tremendo erro a persecución que sofren pola crenza popular de ser destructores dos animais *cinxéticos*, coma ocorre cos Cánidos; aínda que é certo que causan danos, o beneficio que aportan compensa amplamente a súa protección.

NOTAS TÉCNICAS

ENCOL DO ESTUDO DOS MESOMAMÍFEROS

Lontra (*Lutra lutra*)

Para moitas especies só é posible definir *grosso modo* os límites xeográficos correspondentes á súa verdadeira área de distribución, porque quizais ningún medio natural ofrece ós seus poboadores tanto refuxio como as fragas. É por isto que non podemos apuntar datos de estimas de poboación dos meso e micromamíferos en Chelo, e tampouco detalla-los seus costumes alimenticios, reprodución e xeito de vida. A información obtida provén de enquisas ós gardaríos e pescadores da zona (facendo cuestións sobre o tipo, densidade e hábitats dos mamíferos existentes en Chelo) e da percura de sinais, pegadas e rastros.

O estudo dos mesomamíferos posúe unhas características específicas dentro do conxunto dos vertebrados, debido non tanto ás dificultades de identificación e determinación

(coma noutros grupos) senón -sobre todo- ás dificultades de observalos no seu medio: a meirande parte porque son especies raras (moitas en serio perigo de extinción) e tamén polo seu modo de vida fuxidío ó agocharse da presenza humana, sendo verdadeiros especialistas en evita-la nosa ollada. Moitos confían na protección da escuridade e levan unha vida nocturna ou só desenrolan a súa actividade ó solpor, quedando polo día nos seus tobos e refuxios. Outros pasan desapercibidos polas cores miméticas do seu pelo, adaptación perfecta ó ambiente no que viven. Por tanto para o seu estudo centrámonos en conseguir excrementos en rochedos próximos ó río que nos proporcionaban información sobre a súa presenza e a súa dieta (os micromamíferos que comían).

OS MUSTÉLIDOS

A familia dos mustélidos (*Mustelidae*) enche a fraga de Chelo con numerosas especies que se reparten polos distintos biotopos para explotaren tódalas posibilidades alimenticias do hábitat, desde as netamente predadoras, como os cambiantes armiños, ata os pacíficos porco teixos, cun réxime alimenticio maiormente vexetariano, pasando polas pequenas denociñas ou donicelas e as adaptables fuiñas (*garduñas*). Esta familia tan abundante noutras épocas converteuse en rara.

ARMIÑO (*MUSTELA ERMINEA*)

Está presente en Chelo pero en número moi escaso, aínda que como ocorre co resto da familia é difícil estima-las súas densidades polos seus costumes reservados e nocturnos.

A principal característica dos armiños é que, ademais do corpo lanzal e alongado, ten unha pelaxe que troca coas estacións (chega a ser totalmente branco en inverno) e a punta do rabo completamente negra, o que permite recoñece-lo armiño tanto no verán coma no inverno.

Prefire vivir nas proximidades de ríos e regatos. Fai o tobo en paredes, muros, buratos das árbores e covas naturais entre rochas e, agás na época de reprodución, é solitario. Os seus hábitos son nocturnos, e é característico o seu modo de camiñar (desprázase a "chimpos"). A súa dieta

está baseada en micromamíferos, aves e réptiles.

DENOCIÑA OU DONICELA (MUSTELA NIVALIS)

Común. Estreita e alongada, a denociña é a máis pequena da familia. O macho é maior ca femia. A súa densidade depende dos recursos tróficos, xa que ten un metabolismo moi acelerado e ten que cazar con relativa frecuencia.

Buscan protección en calquera sitio: baixo unhas pedras, tobeiras de ratos, matos, muros... Claramente carnívoras, son quen de cazar ratos e toupiños (que ocupan as tres cuartas partes da súa dieta) nas súas propias galerías, que complementan con aves, insectos, lagartos...

FURÓN BRAVO (MUSTELA PUTORIUS)

Atópase en Chelo, pero en baixa densidade. Neste pequeno mustélido tódalas características da familia lévanse ó límite: as patas son moi curtas, e o corpo moi longo e flexible. A súa pelaxe é de cor parda tirando a negra.

O furón bravo é un animal difícil de observar porque é eminentemente nocturno e durante o día dorme nunha tobeira excavada na terra, no toro dunha árbore ou baixo de bouzas, leña... e sempre no mesmo lugar. Gusta da cercanía de ríos e regatos. Emprega unha secreción fedoñenta das súas glándulas anais para marca-lo territorio.

A súa dieta é de orixe animal xa que preda sobre micromamíferos, anfibios e paxaros.

MARTA (MARTES MARTES)

A marta atópase en Chelo en número escaso e, ó contrario da súa parente a fuiña, foxe da proximidade das persoas.

É de cor uniforme, entre parda castaña e parda escura; a marta e a fuiña distínguense sobre todo na forma e cor da mancha da gorxa, sendo a da primeira dunha cor máis marea. É un animal solitario, agás no celo, e troca con frecuencia de tobeira que sitúa nos buratos das árbores bastante altas. É moi boa agatuiadora, pero tamén caza no chan.

A súa dieta está formada por micromamíferos e froitos. As aves e os insectos son tamén alimentos constantes, sobre todo no período estival, mentres que os anfibios, réptiles e *gasterópodos* (caracois) teñen escasa importancia.

A marta é unha das especies que maior retroceso sufriu, en parte polo seu preciado pelexo, e en parte pola destrución dos seus hábitats (grandes áreas arboradas).

FUIÑA (MARTES FOINA)

É máis común ca marta, aínda que os seus efectivos tamén son escasos. De aspecto similar ó da marta común, as súas patas son

máis curtas e a mancha da gorxa é branca e bifurcada. Esta especie non está vencellada a ningún hábitat concreto, incluso ocupa construcións humanas, xa que nela pode observarse unha certa antropofilia. É un animal solitario e a súa actividade principalmente é nocturna. Non agatuiña tan ben como a marta e busca alimento no chan.

A súa dieta é variada pois caza dende micromamíferos (a miúdo ratas e ratos) ata coellos e aves de curral. Tamén se alimenta de froitos e baías.

PORCO TEIXO (MELES MELES)

De aspecto pesado e torpe, o seu corpo é ancho e baixo. Habita en teixeiros, unha complicada rede de cámaras e galerías soterradas con varias saídas ó exterior que se sitúan xeralmente aproveitando calquera pequena pendente; as bocas principais atópanse baixo unha rocha ou ben nas raiceiras dun vello carballo; e non lonxe da súa teixeira están situadas as letrinas ou cagadeiros (pequenos buratos na terra).

Son tremendamente rutinarios, xa que saen da súa tobeira á tardiña e regresan ó mencer, usando sempre as mesmas sendas; cousa que aproveitan os labregos para darlles caza e protexe-los seus cultivos (xa que unha parte importante da súa dieta é vexetal).

O porco teixo ten dieta omnívora sendo o máis vexetariano de tódolos mustélidos. Chelo é un enclave importante pois abundan os insectos e outros pequenos animais que inclúen na súa dieta, especialmente as miñocas, caracois, lesmas, *coleópteros* (escarabellos) e, en menor medida, micromamíferos, anfibios e ovos de aves nidificantes no chan.

LONTRA (LUTRA LUTRA)

Ben distribuída nos ríos non contamina-dos coma o Mandeo, e máis frecuentemente

nos tramos altos que nos baixos -por soportar estes unha maior presión humana- é unha das especies europeas máis ameazadas de extinción. Sen embargo, en Chelo tense constancia da existencia dalgúns exemplares.

En terra firme a lontra móvese torpemente coas súas patas curtas, pero na auga é unha extraordinaria nadadora, xa que os seus dedos posúen membranas natatorias. Se precisa nadar rápido, entón pega as patas dianteiras ó corpo e impúlsase cara diante con movementos do seu corpo e cola. É unha boa mergulladora xa que pode pechar herméticamente as súas orellas e fosas nasais. A súa pel está impermeabilizada cunha secreción oleosa.

Acostuma saír entre o lusco e fusco e pola noite, non adoita deixarse ver á luz do día, sobre todo no verán e en Chelo, xa que foxe da calor e da civilización; sen embargo, temos citas de gardarríos e pescadores e mesmo fixemos unha observación a plena luz do día.

Cada lontra posúe un territorio que abarca uns quilómetros de río, cuns cazadeiros fixos. Fai a tobeira nas ribeiras dos ríos coa entrada case sempre dentro da auga; no caso de Chelo, unha das tobeiras sitúase ó carón dunha rocha atopándose a entrada nun burato sen vexetación; crese que existe outra tobeira separada da anterior uns quilómetros.

O estudio da dieta ó través da análise dos excrementos, amosa que a lontra consume principalmente peixes, e en menor medida mamíferos, anfibios, aves, réptiles e un pequeno número de insectos e crustáceos. Atopáronse restos de excrementos de lontra en rochas das marxes do río.

É o mustélido que máis sufriu o impacto ambiental, principalmente pola perda dos seus hábitats, pola crecente contaminación dos ríos e presenza de biocidas nas augas, pola acción humana nas ribeiras e degradación das marxes, e tamén pola caza (taxidermia, peletería...).

AGRADECIMENTOS

Ó Servizo Forestal do Couto de Chelo, pola súa axuda desinteresada e as súas valiosas informacións.

Ó Doutor Pedro Galán Regalado, pola súa constante axuda e apoio, ademais de proporcionámonos moitas das citas empregadas neste traballo.

Á Universidade da Coruña por facilita-los medios económicos cos que se realizou este estudio.

A todos aqueles que cos seus comentarios contribuíron a estima-la riqueza faunística de Chelo.

BIBLIOGRAFÍA

Atlas de vertebrados de Galicia, Tomo I : Peces, anfibios, reptiles y mamíferos. (1995). Colección do Patrimonio Ecolóxico. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela.

SCHILLING, D.; SINGER, D. E DILLER, H. (1987) Guía de los mamíferos de Europa. Ediciones Omega, Barcelona.